

UDK: 341.32+341.485 (497.6 Foča) “ 1992 “

DOI: 10.51237/issn.2744-1172.2025.54.419

Primljen: 19. 6. 2025.

Prihvaćen: 7. 11. 2025.

Izvorni naučni rad

Mesud Šadinlija

Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava

Sarajevo, Bosna i Hercegovina

mesud.sadinlija@gmail.com

Korelacije organizacije odbrane i stradanja stanovništva Foče 1992. godine*

Apstrakt: Srpske snage stavljene u funkciju agresije na području Foče 1992. godine bile su brojnije, bolje organizirane i vođene, i nesrazmjerno bolje naoružane i opremljene u odnosu na branioce, što je do izražaja došlo već od prvog dana oružanog sukoba. Do sredine oktobra 1992. one su zauzele sve dijelove općine, ponegdje bez ikakvog oružanog otpora, a u drugim dijelovima sukcesivno slamajući jači ili slabiji otpor bošnjačkih branilaca. Sam smisao pružanja takvog otpora, u okolnostima izrazite vojne nadmoći i iskazane brutalnosti agresora, u ovom radu pokušali smo sagledati kroz strukturu bošnjačkih žrtava na području Foče tokom 1992. godine po pojedinim mjesnim zajednicama, dovodeći ih u funkcionalnu korelaciju s tokom borbi i organizacijom odbrane.

Sažet pregled toka borbi na području Foče i egzaktni podaci o stradanju bošnjačkog stanovništva poslužili su kao osnova na kojoj smo izvršili kla-

* Rad je nastao na osnovu rezultata istraživanja u okviru naučnog projekta “Korelacije nivoa organizacije odbrane i stradanja civilnog stanovništva u početnom periodu agresije 1992. godine na području općine Foča”, realiziranog tokom 2023/24. godine na Univerzitetu u Sarajevu – Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

sifikaciju fočanskih mjesnih zajednica u početnom periodu rata u tri kategorije. Početni period agresije definirali smo od aprila do kraja 1992. godine. U kategoriju branjenih mjesnih zajednica uvrstili smo one u kojima su organizirane, zadejstvovane i u većoj ili manjoj mjeri uspješno vođene snage odbrane od agresije. Kao djelimično branjene mjesne zajednice tretirali smo one na kojima su snage odbrane bile organizirane, ali su samo u nekima od naselja bile zadejstvovane i koje su ostale neuvezane i neobjedinjene na širem području. Kao nebranjene klasificirali smo mjesne zajednice u kojima je izostao organizirani otpor agresiji, bez obzira na eventualno postojanje same organizacije za odbranu i bez obzira na individualne akte otpora ili eventualne pojedinačne akcije manjih naoružanih grupa.

Dovodeći u korelaciju broj i strukturu bošnjačkih žrtava s pruženim otporom agresiji u pojedinim kategorijama mjesnih zajednica, dobili smo pokazatelje da su najveći ukupan broj žrtava u odnosu na brojnost bošnjačke populacije na posmatranom području, kao i najveći broj civilnih žrtava imale nebranjene mjesne zajednice, a da su najmanji broj ukupnih i civilnih žrtava imale branjene mjesne zajednice. U pogledu broja poginulih boraca odnosi su očekivano obrnuti; pokazalo se da je najveći broj boraca poginuo u branjenim mjesnim zajednicama, a najmanji u nebranjenim.

Ključne riječi: Foča, Bosna i Hercegovina, agresija, genocid, odbrana, žrtve, borci, civili.

Abstract: Serbian forces deployed for the purposes of aggression in the Foča area in 1992 were more numerous, better organized and commanded, and incomparably better armed and equipped than the defenders, and this imbalance was evident from the very first day of armed conflict. By mid-October 1992, these forces had taken control of all parts of the municipality, sometimes without any armed resistance, and in other cases by successively breaking either stronger or weaker resistance from Bosniak defenders. This paper examines the very rationale for offering such resistance under conditions of overwhelming military superiority and demonstrated brutality of the aggressor, by analyzing the structure of Bosniak victims in Foča during 1992 across individual local communities and functionally correlating these findings with the course of the fighting and the organization of defense.

A concise overview of the course of combat in the Foča area, along with exact data on the suffering of the Bosniak population, served as the basis for classifying Foča's local communities during the initial phase of the war into three categories. This initial period of aggression is defined as lasting from April to the end of 1992. The category of defended local communities includes those where defensive forces against the aggression were organized, engaged, and led with varying degrees of success. Partially defended communities are those where defensive forces were organized but activated only in some settlements, remaining disconnected and uncoordinated across the wider area. Undefended local communities are those where no organized resistance to the aggression took place, regardless of whether some form of defense structure existed or not, and irrespective of individual acts of resistance or isolated actions by small armed groups.

By correlating the number and structure of Bosniak victims with the degree of resistance in each defined category of local community, we identified that the highest total number of victims relative to the Bosniak population, as well as the highest number of civilian victims, occurred in the undefended communities. In contrast, the lowest number of total and civilian victims was recorded in the defended communities. As expected, the number of fallen fighters showed the opposite trend: the greatest number of fighters were killed in the defended communities, and the smallest number in the undefended ones.

Keywords: Foča, Bosnia and Herzegovina, aggression, genocide, defence, victims, fighters, civilians.

Uvod

Nakon italijansko-četničkih sporazuma sklopljenih početkom novembra 1941. i povlačenja Italijana s područja općine Čelebići u Fočanskom srezu uspostavljena je četnička vlast i započelo demonstriranje njihove prijeteće sile prema nesrpskom stanovništvu. Bošnjaci koji su imali nešto oružja, uglavnom sačuvane puške iz vremena Prvog svjetskog rata i dva puškomitraljeza, okupili su se i formirali jedinicu

muslimanske milicije u selu Tvrdaci, čime su pokazali početnu spremnost da odgovore na eventualne četničke napade. Odatle su slali kurire i uzaludno pokušavali uspostaviti saradnju s crnogorskim partizanima, koji za to nisu pokazivali interesovanje. Ubrzo i uporedo s pogoršavanjem vremenskih prilika prevladali su zahtjevi da se jedinica podijeli u manje grupe, koje su se zatim vratile svojim kućama. Nakon toga uslijedili su pozivi četničkih starješina stanovnicima bošnjačkih sela da predaju oružje, uz davanje “časne riječi” i garancija sigurnosti. Skoro svi Bošnjaci sa šireg područja Čelebića i iz doline Čehotine predali su oružje i tek je nekolicina to odbila učiniti.¹

Na Božić 1942. počeo je pokolj čelebićkih Bošnjaka. Napad na Kunovo uslijedio je 10. januara. Grupa od četiri odrasla muškarca s dvije puške, dvije bombe i 1500 metaka zatvorila se u kamenu zidanu kuću Alije Traka, zajedno s više od pedeset članova svojih i nekoliko susjednih porodica, većinom žena i djece. Na početku četničkog napada likvidirali su jednog od napadača na kućnim vratima i tako zarobili treću pušku. U narednih 38 dana iz kuće su se branili i odbranili sebe i svoje porodice, dočekavši dolazak partizana i uspostavu njihove vlasti na području Čelebića. U ostatku sela Kunova svi zatečeni Bošnjaci zaklani su i uglavnom zapaljeni u kućama.²

Ova priča o sudbini grupe Bošnjaka iz Kunova, koja se hrabro odupirala napadima brojnih četnika i većinom preživjela, nije bila potpuno nepoznata u godinama nakon Drugog svjetskog rata. Spominjana je u nekim vrlo čitanim memoarskim djelima učesnika narodnooslobodilačke borbe.³ Jedan broj ljudi s područja Foče bio je u određenoj mjeri upoznat s ovim događajem već tokom rata, a drugi kroz tihu poslijeratnu usmenu predaju. Kako posrijedi nije bio primjer partizanskog

¹ Mujo Trako, *Kunovska legenda* (Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2009), 54–55.

² Isto, 58–63.

³ Čedomir Minderović, *Za Titom: zabeleške jednog partizana* (Beograd: Narodna knjiga, 1959).

herojstva, i kako je svako podsjećanje na zločine četnika nad bošnjačkim narodom bilo vezano s ideološki nedopustivim političkim rizicima, to nije bila priča koja se pričala često, niti dovoljno glasno da dopre do svijesti širih slojeva stanovništva i postane primjer na kojem se uči o odnosu prema iskušenju vlastitog opstanka.

Neposredno pred početak agresije na Bosnu i Hercegovinu ona je počela da se širi i prepričava među fočanskim Bošnjacima, koji su se ponovo suočavali s prijetnjama vlastitom fizičkom opstanku. Alija Delić, jedan od glavnih junaka ove priče iz 1942. godine, tada mladi svršeni fočanske Medrese i hafiz Kur'ana, nakon posljednje predratne džume klanjane u Carevoj džamiji u Foči 3. aprila 1992. obratio se džematu koji je, zbog činjenice da je petak u Foči bio pazarni dan, bio brojani i sačinjen od muslimana iz svih dijelova općine. Ukratko je ponovio priču s uvjerljivošću ličnog iskustva i pokušao potaknuti prisutne da usvoje i odlučno primijene njenu glavnu pouku: ko se bude branio, ima šansu da se odbrani, ko se prepusti sudbini i volji neprijatelja, ima šansu samo da nastrada.⁴

Nekoliko dana kasnije počeo je napad srpskih snaga na Foču, a zatim redom i na bošnjačka naselja u cijeloj općini. Negdje je pruženi otpor bio odlučan i snažan, u nekim djelovima općine ostvareni su tek djelimični i mjestimični pokušaji otpora, a u nekim naseljima nije ni pružen. U ovom radu pokušat ćemo uspostaviti korelacije između organizacije i intenziteta oružanog otpora agresiji i razmjera stradanja bošnjačkog stanovništva na području Foče. Bit će to i jedna metodom historijske nauke izvršena provjera da li je "kunovska legenda", tačno pola stoljeća nakon svog nastanka, bila primjenjiva kao istinski iskustveni postulat opstanka ili je bila tek jedan motivacijski mit.

⁴ Autor ovog rada lično je slušao govor hafiza Alije Delića u Carevoj džamiji i njegovu suštinu ovdje prenosi po vlastitom sjećanju.

Srpsko zauzimanje općine Foča 1992. godine

Snage pripremljene za nasilno stvaranje srpske države na teritoriji Bosne i Hercegovine, o čemu se u konačnici radilo kada je u pitanju srpska nacionalna politika početkom posljednje decenije 20. stoljeća, koje je uglavnom naoružavala i opremala Jugoslavenska narodna armija (JNA) preko svojih komandi i jedinica na terenu, na području Foče krajem marta 1992. brojale su oko 3.000 naoružanih boraca. Manji dio ovih snaga, kao i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine, naoružala je neposredno Srpska demokratska stranka (SDS) uz pomoć državnih organa Srbije.⁵ Od devet planiranih srpskih bataljona na području Foče do početka agresije formirano je njih osam, prema teritorijalnom principu i različite brojnosti i formacijske strukture. Nakon početka agresije formiran je i artiljerijski puk s pet artiljerijskih baterija i jednom motoriziranim pješadijskom četom.⁶ Osim pješadijskih bataljona i artiljerijskog puka u sastavu tokom juna formirane Taktičke grupe “Foča” djelovale su i čete vojne policije, veze, inženjerije, pozadinska i četa za obezbjeđenje objekata. Na teritoriji općine cijelim tokom rata djelovale su dosta brojne srpske seoske straže i prostorne jedinice za obezbjeđenje objekata.⁷ Veliki značaj u početnom periodu rata imale su interventne i specijalne jedinice, od kojih je nekoliko formirano u samoj Foči, dok su dvije veće formacije uoči napada na Foču dovedene iz Srbije.⁸

U snage odbrane ustavnog poretka i integriteta Bosne i Hercegovine svrstali su se oni dijelovi legalnih oružanih snaga koje su činili Teritorijalna odbrana i milicija, koji nisu stali iza politike SDS-a, zajedno s grupama građana koji su, stranački ili samostalno organizirani, vršili

⁵ Baza podataka sudskih spisa i arhiva Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (dalje: ICTY), Komanda 2. VO, Zaključci iz procene stanja na prostoru BiH u zoni odgovornosti 2. VO, Str. pov. broj: 908-1, 20. 3. 1992.

⁶ Nedeljko Popara i dr., *Hercegovački korpus: prilozi za monografiju* (Bileća: SKPD “Prosvjeta”, 2017), 264.

⁷ Simo Stanojević, *Gdje smo što nas nema* (Foča: autor, 2011), 95–98.

⁸ Mesud Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja: prilog za historiju genocida nad Bošnjacima* (Sarajevo: Dobra knjiga, 2023), 289–291.

neformalne pripreme za odbranu države i vlastite egzistencije. Ovim neformalnim pripremama i izgradnjom jedne u osnovi paravojne strukture rukovodila je Stranka demokratske akcije (SDA), koja je na parlamentarnim izborima 1990. dobila podršku većine bošnjačkog naroda. Organizacija koja je stvorena na području Foče bila je također koncipirana na teritorijalnom principu odbrane pojedinih naselja, ali do početka rata nije odmakla od funkcionalnosti manjih naoružanih grupa, na koje se svodila cijela njena operativnost. Krupniji formacijski sastavi i efikasan sistem komandovanja i kontrole do početka agresije nisu uspostavljeni.⁹ Jedinice ranga odreda i bataljona stvorene su tek tokom maja na slobodnim teritorijama Jabuke i Sutjeske. Naoružane grupe koje su s područja Foče tokom aprila i maja pristigle u Goražde uglavnom su bile integrirane u sastav Prve drinske udarne brigade. Tokom jula izvršena je koncentracija naoružanih grupa i manjih jedinica fočanskih boraca u rejonu Grepka, gdje je krajem augusta 1992. formirana Prva fočanska brigada Armije Republike Bosne i Hercegovine.¹⁰

Srpske snage stavljene u funkciju agresije na području Foče bile su brojnije, bolje organizirane i vođene i nesravnjivo bolje naoružane i opremljene, što je do izražaja došlo već od prvog dana oružanog sukoba.

Napad na Foču počeo je 7. aprila vatrom sa srpskih položaja na brdu Dub. Organizirani otpor pružen je iz Donjeg Polja i Aladža, kao i s lijeve obale Drine iz Gradca, Šukovca i naselja oko bivše željezničke stanice. Pitanje kontrole ostalih dijelova grada srpske snage riješile su već prije napada uspostavljenim borbenim rasporedom i zauzimanjem taktički važnih zemljišnih i građevinskih objekata, tako da otpor u njima nije bio ni pružen, a postojeće manje naoružane grupe dijelom su izašle iz naselja zajedno s izbjeglim civilima, a dijelom su zadržale svoj civilni status ne upotrijebivši oružje i ostavši kod kuća s porodicama. Srpske snage 10. aprila ušle su u Aladžu, a otpor u Donjem Polju pružan je do

⁹ Isto, 275–277.

¹⁰ Mesud Šadinlija, *Prvi korpus ARBiH: nastanak i razvoj 1992–1995*. (Sarajevo: Ministarstvo za boračka pitanja Kantona Sarajevo, 2008), 77.

15. aprila, kada su se branioci i većina preostalih bošnjačkih civila povukli prema Ustikolini. Napad na gradska naselja na lijevoj obali Drine izvršen je 18. aprila.¹¹ Na području Broda kratkotrajne borbe vođene su u Ćiđevu, koje je napadnuto i zauzeto 20. aprila.¹²

Napad na bošnjačka naselja u dolini Ćehotine počeo je 21. aprila.¹³ Zbjegove iz pojedinih naselja osiguravale su i pratile grupe naoružanih branilaca, koje su u početnom periodu na pojedinim mjestima pružale otpor ili imale susretne borbe s neprijateljem.¹⁴

Srpske snage 26. aprila napale su i gotovo bez ikakvog otpora zauzele Paunce, Pilipoviće i Ustikolinu.¹⁵ Ostala sela na lijevoj obali Drine, sve do Zebine Šume, zauzele su do 7. maja.¹⁶ Jošanica je zauzeta 27. aprila, nakon čega je srpsko napredovanje nastavljeno preko Krčina brda do Cvilina, i zatim usmjereno prema Preljući i selima na desnoj obali Drine od Cvilina do Sadbe.¹⁷

Nakon dvodnevne artiljerijske pripreme 4. maja je izvršen napad na Jeleč.¹⁸ Srpske snage prije napada izvršile su blokadu puteva i prilaza Jeleču. Odstupnica je bila moguća jedino pravcem prema obroncima Zelengore, Husadu i Radomišlju, kuda su zajedno s civilnim stanovništvom odstupali i branioci nastojeći pružiti zaštitu formiranim zbjegovima.¹⁹

Napad srpskih snaga na područje Izbišna u mjesnoj zajednici Miljevina izvršen je 24. juna, kada je nakon duge artiljerijske pripreme srpska

¹¹ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 293–303.

¹² Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava (dalje: AIIZ), Broj: 03-5832, 10. 10. 1992.

¹³ Šemso Tucaković, "Nastavljen egzodus", *Oslobođenje*, 22. 4. 1992, 4.

¹⁴ AIIZ, Broj: 03-532, 9. 8. 1992; Mehmed Bradarić, *Grihota je ubijanje tvica* (Tuzla: Bosanska riječ, 2004), 23.

¹⁵ AIIZ, Broj: 03-611, 23. 7. 1992.

¹⁶ Stanojević, *Gdje smo što nas nema*, 105–107.

¹⁷ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 310–311.

¹⁸ AIIZ, Broj: 03-5331, 14. 10. 1994.

¹⁹ Preljub Tafro i Bećir Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča 1992.–1995. (Prilog utvrđivanju žrtava)* (Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2004), 78–79.

vojska ušla u naselja.²⁰ Organizirana odbrana bila je nedovoljno jaka i preživjeli su preko Mrežice, Grepka i Delijaša izašli na Igman, osim manje grupe boraca koja je ostala na Kljunima.²¹

Srpske snage su Mrežicu, odnosno područje mjesne zajednice Kratine tokom aprila i maja intenzivno granatirale. Njihov prvi napad izvršen u drugoj polovini juna na Jasenovo odbijen je, ali je zatim uslijedio jači napad tokom kojeg su ušli u Mrežicu i spalili njena sela. Civilno stanovništvo organizirano je izašlo u zbjegove na Kremencu i odatle evakuirano dalje, prema slobodnoj teritoriji Trnova i prema Igmanu.²² Grupa boraca iz Mrežice ostala je na svom terenu, s bazom na Kremencu.²³

Područje Kozije Luke, s većinskim bošnjačkim stanovništvom, imalo je izuzetno važan položaj, bitan za kontrolu teritorije općine Foča. Zbog toga su srpski napadi ovdje počeli istovremeno s napadima na Foču. I u Kozijoj Luci su shodno mogućnostima bile organizirane snage odbrane, koje su izvjesno vrijeme u početnom periodu rata opstale na matičnoj teritoriji i svojim prisustvom i djelovanjem sprečavale uspostavljanje potpune kontrole srpskih snaga. Tokom juna većina civilnog stanovništva evakuirana je preko Jabuke i Delijaša do Igmana i dalje na slobodnu teritoriju.²⁴

Nakon pada Foče Bošnjaci s područja Jabuke odlučili su nastaviti izgradnju snaga odbrane i organiziranje formacije koja je nešto kasnije dobila naziv Jahorinski bataljon. Napad na Jabuku počeo je na Vidovdan, 28. juna, snažnim cjelodnevnim granatiranjem. Komanda Jahorinskog bataljona donijela je odluku da izvrši evakuaciju civila prema Grepku. Ujutro 29. juna srpske snage iz više pravaca ušle su u Jabuku.²⁵

²⁰ Rasim Halilagić, *Foča 1992–1995: žrtve genocida* (Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2008) 295–296; Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 99.

²¹ *Bošnjački heroji: monografija 1. bošnjačke brigade i Stanice javne bezbjednosti Trnovo* (Trnovo: Udruženje organizacija porodica šehida i poginulih boraca Općine Trnovo, 2010), 48.

²² Halilagić, *Foča 1992–1995*, 243–244.

²³ *Bošnjački heroji*, 48.

²⁴ Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 115–122; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 255–256.

²⁵ Rasim Halilagić, *Fočanska Jabuka* (Fojnica: Štamparija Fojnica, 2009), 53–65. i 79–80.

Krajem aprila postignut je dogovor srpske komande na Prijedelu s predstavnicima bošnjačkih sela iz doline Sutjeske po kojem je srpskoj vojsci predato oko 200 cijevi, pretežno lovačkog i trofejnog, ali i nešto savremenog oružja.²⁶ Nakon toga, kada je postalo jasno da predaja oružja nije donijela nikakvu sigurnost, počelo je uvezivanje preostalih organiziranih grupa branilaca u strukturu koja je ubrzo postala Bataljon Sutjeska. Srpske jedinice su s općim napadom i paljenjem sela počele 21. juna. Grupe bošnjačkih civila iz doline Sutjeske i onih koji su iz okolnih krajeva ovdje potražili svoj spas objedinjene su u veliki zbjeg na Trebovoj. Kolona s oko 3.000 civila krenula je 18. jula i nakon devet dana i noći, preko Jeleča, Mladog gaja, Izbišna, Grepka, Crne Rijeke i Delijaša, stigla do slobodne teritorije na Igmanu. Zbjeg su pratili i osiguravali borci Bataljona Sutjeska.²⁷ Bataljon se na matičnom području održao sve do početka oktobra i velike ofanzive Hercegovačkog korpusa VRS-a, nakon koje se s preostalim civilima povukao s Tjentišta i Zelengore.²⁸

Napadi i napredovanje srpskih snaga kroz bošnjačka naselja na području općine Foča bili su praćeni zločinima nad zatečenim civilnim stanovništvom. Nakon zauzimanja teritorije nasilje je nastavljano ubistvima, mučenjima, silovanjima, odvođenjem u logore, pljačkom, uništavanjem imovine i na kraju potpunim protjerivanjem. Tako je u konačnom ishodu borbi iskazana vojna nadmoć srpskih snaga, koje su sve dijelove općine Foča na kraju zauzele savladavajući jači ili slabiji otpor branilaca, a negdje i bez ikakvog otpora. Smisao pružanja otpora u takvim okolnostima pokušat ćemo sagledati kroz strukturu bošnjačkih žrtava na području Foče tokom 1992. godine po pojedinim mjesnim zajednicama.

²⁶ AIIZ, Broj: 03-3146-2, 18. 1. 1994.

²⁷ Isto.

²⁸ Popara et al., *Hercegovački korpus*, 35.

Podaci o stradanju bošnjačkog stanovništva Foče 1992. godine po mjesnim zajednicama

Aladža

U mjesnoj zajednici Aladža 1991. godine živjelo je 2.400 stanovnika, od toga 774 (32,25%) Bošnjaka i 1.503 (62,63%) Srba.²⁹ U toku 1992. na području Foče ubijeno je 57 (7,36%) Bošnjaka iz ove mjesne zajednice. Među njima su bila 44 muškarca i 13 žena. Na području mjesne zajednice ubijena su 22 civila (2,84% populacije i 38,60% bošnjačkih žrtava).³⁰ U logoru KPD Foča stradala su 32 stanovnika Aladže (4,13% populacije i 56,14% bošnjačkih žrtava).³¹

U toku 1992. na području Foče, izvan mjesne zajednice, poginula su tri borca iz Aladže (0,39% populacije i 5,26% bošnjačkih žrtava).³²

Brod³³

U mjesnim zajednicama Brod i Brod na Drini 1991. živjelo je 3.226 stanovnika, od toga 1.039 (32,21%) Bošnjaka i 2.094 (64,91%) Srba.³⁴ U toku 1992. na području Foče ubijena su 172 (16,55%) Bošnjaka iz ove mjesne zajednice, od čega 128 muškaraca i 44 žene, među kojima je bilo petero

²⁹ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

³⁰ AIIZ, Broj: 03-612, Izjava, 23. 7. 1992. Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 39–41; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 53, 55, 70–71, 75, 77–79, 82, 88, 93–94, 100. Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine – Baza nestalih (dalje: INO), Podaci za nestale osobe: Rizvanović Razija, Rizvanović Salkan, Šuvalija Devla, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 24. 2. 2025).

³¹ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

³² AARBİH, *Evidencija poginulih Prve fočanske brigade; Spisak poginulih 81. divizije ARBiH*.

³³ Za vrijeme popisa stanovništva 1991. godine u općini Foča postojale su mjesne zajednice Brod i Brod na Drini. Kako u izvorima nije moguće raščlaniti pripadnost žrtava jednoj ili drugoj mjesnoj zajednici, ovdje ćemo dati objedinjene podatke i ove dvije mjesne zajednice tretirati kao jednu.

³⁴ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

djece. Na samom području Broda ubijeno je 115 civila (11,07% populacije i 66,86% bošnjačkih žrtava), a na širem području Foče još šest (0,58% populacije i 3,49% bošnjačkih žrtava).³⁵ U logoru KPD Foča stradalo je 37 Bošnjaka s područja Broda (3,56% populacije i 21,51% bošnjačkih žrtava).³⁶

Tokom 1992. godine 14 stanovnika Broda (1,35% populacije i 8,14% bošnjačkih žrtava) poginuli su kao borci na području Foče. Na području mjesne zajednice poginulo je 11 (1,06% populacije i 6,40% bošnjačkih žrtava), a u borbenim djelovanjima vođenim na ostalim područjima Foče njih tri (0,29% populacije i 1,74% bošnjačkih žrtava).³⁷

Centar

Na području mjesne zajednice Centar, koja je na desnoj obali obuhvatala centar grada i Podmusalu, te naselja Gradac i Šukovac na lijevoj obali Drine, živjelo je 1991. godine 3.380 stanovnika, od čega je bilo 1.505 (44,53%) Bošnjaka i 1.566 (46,33%) Srba.³⁸ U toku 1992. na području Foče ubijeno je 49 (3,26%) Bošnjaka iz ove mjesne zajednice, od čega 43 muškarca i šest žena. Na području mjesne zajednice ubijeno

³⁵ AIIZ, Broj: 03-620, Izjava, 17. 7. 1992.; AIIZ, Broj: 03-5832, Izjava, 10. 10. 1992; AIIZ, Broj: 03-5840, Izjava, 10. 10. 1994; AIIZ, Broj: 03-82, Izjava, 10. 7. 1992; AIIZ, Broj: 03-580, Izjava, 27. 9. 1992; AIIZ, Broj: 03-579, Izjava, 27. 9. 1992; AIIZ, Broj: 1972, Izjava, 10. 11. 1992; AIIZ, Broj: 03-5857, Izjava, 1. 11. 1994; AIIZ, Broj: 03-5730, Izjava, 8. 2. 2002; AIIZ, Broj: 03-531, Izjava, 8. 8. 1992; AIIZ, Broj: 03-61, Izjava, 12. 7. 1992; Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 66–67, 71–73, 129–139, 267, 270, 273, 275–282, 284–286, 294–295, 298–299, 301; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 71–74, 109–129, 178, 292, 309, 316–317; INO, Podaci za nestale osobe: Bečković Asim, Bečković Refik, Bečković Velija, Čedić Halim, Čedić Mujo, Durić Munib, Islambašić Vasvija, Kukavica Emina, Kukavica Fehim, Kukavica Fikret, Kukavica Hajra, Kukavica Ibro, Kukavica Ifeta, Kukavica Ševko, Muslić Bego, Odobašić Fadila, Pandur Mehmed, Robović Emina, Robović Osman, Robović Rahman, Rustem Refik, Seljanci Halim, Seljanci Šefika, Serdarević Ema, Silajdžić Fadila, Silajdžić Selima, Softić Džehva, Softić Zijad, Subašić Fata, Subašić Hasan, Subašić Mirsad, Tulek Ekrem, Veiz Refik. www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 24. 2. 2025).

³⁶ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

³⁷ AARBiH, *Evidencija poginulih Prve fočanske brigade; Spisak poginulih 81. divizije ARBiH*.

³⁸ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

je 13 civila (0,86% populacije i 26,53% bošnjačkih žrtava), u drugim dijelovima općine Foča još šest (0,40% populacije i 12,24% bošnjačkih žrtava).³⁹ U logoru KPD Foča stradalo je 27 Bošnjaka s područja mjesne zajednice Centar (1,79% populacije i 55,10% bošnjačkih žrtava).⁴⁰

U toku 1992. poginula su tri borca (0,20% populacije i 6,12% bošnjačkih žrtava), svi van područja svoje mjesne zajednice i svi u redovima Prve fočanske brigade ARBiH.⁴¹

Čelebići

Na području mjesne zajednice Čelebići 1991. godine živjelo je 1.038 stanovnika, od čega je bilo 133 (12,81%) Bošnjaka i 898 (86,51%) Srba.⁴² U toku 1992. na području Foče ubijeno je osam Bošnjaka (6,02% populacije) iz ove mjesne zajednice, od čega šest muškaraca i dvije žene. Na samom području Čelebića ubijeno je pet ljudi (3,76% populacije i 62,5% bošnjačkih žrtava), dok je na drugim područjima općine Foče stradao jedan (0,75% populacije i 12,5% bošnjačkih žrtava).⁴³ U logoru KPD Foča ubijena su dva stanovnika ove mjesne zajednice (1,50% populacije i 25% bošnjačkih žrtava).⁴⁴

³⁹ AIIZ, Broj: 03-577, Izjava, 23. 9. 1992; AIIZ, Broj: 03-563, Izjava, 24. 8. 1992; AIIZ, Broj: 4555, Izjava, 21. 10. 1994; AIIZ, Broj: 03-579, Izjava, 27. 9. 1992; AIIZ, Broj: 03-5848, Izjava, 10. 10. 1994; AIIZ, Broj: 03-5330, Izjava, 15. 7. 1994; AIIZ, Broj: 03-610, Izjava, 22. 7. 1993; Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 37, 46–47, 52–53, 267–268, 270, 275, 280, 283–284, 288, 290, 292, 294, 296, 298, 300, 302; Halilagić, Foča 1992–1995, 59–61, 68–69, 71, 75–78, 81–82, 84, 86, 88–90, 93, 95, 99, 101, 109; INO, Podaci za nestale osobe: Čebo Munib, Mačak Munir, Malkić Fahrudin, Matuh Aziz, Nurak Hasan, Pašović Ismet, Pašović Mašo, Rikalo Hamed, Sudar Jasmin, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 26. 2. 2025).

⁴⁰ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

⁴¹ AARBiH, *Evidencija poginulih Prve fočanske brigade*.

⁴² Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

⁴³ Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 221–222, 270; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 133, 134, 389; INO, Podaci za nestale osobe: Ramović Hamid, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 25. 2. 2025).

⁴⁴ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

Čelikovo Polje

U mjesnoj zajednici Čelikovo Polje 1991. godine živjelo je 632 stanovnika, od čega je Bošnjaka bilo 311 (49,21%), a Srba 318 (50,32%).⁴⁵ U toku 1992. na području Foče ubijeno je 57 (18,32%) Bošnjaka iz ove mjesne zajednice, od čega 40 muškaraca i 17 žena. Na području mjesne zajednice ubijen je 41 civil (13,18% populacije i 71,93% bošnjačkih žrtava), u drugim dijelovima općine Foča još devet (2,89% populacije i 15,79% bošnjačkih žrtava).⁴⁶ U logoru KPD Foča stradala su četiri Bošnjaka s područja Čelikova Polja (1,29% populacije i 7,02% bošnjačkih žrtava).⁴⁷

U ovom periodu na prostoru mjesne zajednice poginuo je jedan (0,32% populacije i 1,75% bošnjačkih žrtava), a na drugim dijelovima općine Foča još dva borca (0,64% populacije i 2,5% bošnjačkih žrtava).⁴⁸

Čohodarmahala

U mjesnoj zajednici Čohodarmahala 1991. godine živjelo je 2.854 stanovnika, od čega je Bošnjaka bilo 667 (23,37%), a Srba 2.072 (72,60%).⁴⁹ U toku 1992. na području Foče ubijeno je 80 (11,20%) Bošnjaka iz ove mjesne zajednice, od čega 51 muškarac i 29 žena, među kojima je bilo i petero djece. Na području mjesne zajednice ubijeno je 28 civila (4,20%

⁴⁵ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

⁴⁶ Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 173–178, 294, 296; Halilagić, Foča 1992–1995, 139–148; INO, Podaci za nestale osobe: Hodžić Zemira, Rikalo Jusuf, Rikalo Samir, Rikalo Šaban, Šabanović Alija, Šabanović Begija, Šabanović Elvir, Šabanović Ferid, Šabanović Hamid, Šabanović Munir, Šabanović Ziba, Šahinović Naza, Softić Ibro. www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 25. 2. 2025).

⁴⁷ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

⁴⁸ AARBiH, Evidencija poginulih Prve fočanske brigade; Spisak poginulih 81. divizije AR-BiH.

⁴⁹ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

populacije i 35% bošnjačkih žrtava), u drugim dijelovima općine Foča još četvero (0,60% populacije i 5% bošnjačkih žrtava).⁵⁰ U logoru KPD Foča stradalo je 48 Bošnjaka s područja Čohodarmahale (7,20% populacije i 60% bošnjačkih žrtava).⁵¹

Donje Polje

U mjesnoj zajednici Donje Polje, koja je osim istoimenog dijela grada i naselja na desnoj obali Drine uključno s Mijakovićima, obuhvatala i naselja na lijevoj obali Drine od željezničke stanice i Susješna do Patkovine, 1991. godine živjelo je 4.067 stanovnika, od čega je Bošnjaka bilo 2.317 (56,97%), a Srba 1.580 (38,85%).⁵² U toku 1992. na području Foče ubijeno je 89 (3,84%) Bošnjaka iz ove mjesne zajednice, od čega 67 muškaraca i 22 žene. Na području mjesne zajednice stradala su 42 civila (1,81% populacije i 47,19% bošnjačkih žrtava), u drugim dijelovima općine njih sedam (0,30% populacije i 7,87% bošnjačkih žrtava).⁵³

⁵⁰ AIIZ, Broj: 03-5847, Izjava, 10. 10. 1994; AIIZ, Broj: 1963, Izjava, 8. 11. 1992; AIIZ, Broj: 03-577, Izjava, 23. 9. 1992; AIIZ, Broj: 03-545, Izjava, 15. 8. 1992; AIIZ, Broj: 03-265, Izjava, 13. 7. 1992; AIIZ, Broj: 03-530, Izjava, 3. 8. 1992; AIIZ, Broj: 03-5722, Izjava, 15. 12. 1994; Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 43–46, 267–269, 270, 272, 275–276, 282, 288–289, 292–293, 297, 299; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 56, 61, 62, 64, 66, 72, 74, 76, 81, 84–85, 87, 89, 91–92, 97–99, 101, 314; INO, Podaci za nestale osobe: Matuh Alija, Merkez Rasim, Murguz Mujo, Puriš Nasuf, Ramović Miralem, Ramović Munira, Rikalo Midhat, Rikalo Munib, Rikalo Zaim, Šoro Aldijana, Šoro Aldina, Šoro Dževad, Šoro Edhem, Šoro Enes, Šoro Esad, Šoro Izet, Šoro Jasmina, Šoro Kenan, Šoro Osman, Šoro Sabaheta, Šoro Suada, Šoro Suljo, Šoro Ševal, Vahida Džemail, Vehbović Muharem. www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 25. 2. 2025).

⁵¹ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

⁵² Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

⁵³ AIIZ, Broj: 03-577, Izjava, 23. 9. 1992; AIIZ, Broj: 03-5829, Izjava, 8. 11. 1992; AIIZ, Broj: 03-550, Izjava, 18. 8. 1992; AIIZ, Broj: 03-564, Izjava, 24. 8. 1992; AIIZ, Broj: 03-527, Izjava, 6. 8. 1992; AIIZ, Broj: 03-5834, Izjava, 16. 9. 1993; AIIZ, Broj: 03-5330, Izjava, 15. 7. 1994; Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 33–39, 42, 266–267, 269, 273–274, 277, 279, 284, 287–288, 295–298, 301; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 54, 57–69, 72, 74–75, 79–80, 82–84, 87–88, 91, 95–96, 99–100, 102, 110; INO, Podaci za nestale osobe: Mandžo Asim, Mandžo Bajro, Mandžo Edib, Mandžo Fuad, Mandžo

U logoru KPD Foča stradalo je 28 Bošnjaka s područja Donjeg Polja (7,20% populacije i 60% bošnjačkih žrtava).⁵⁴

Do kraja 1992. godine na području općine Foča poginulo je 12 boraca iz mjesne zajednice Donje Polje (0,52% populacije i 13,48% bošnjačkih žrtava). Od toga je na matičnom području poginulo njih pet (0,22% populacije i 5,62% bošnjačkih žrtava), a na drugim područjima općine Foča još šest boraca (0,26% populacije ili 6,74% bošnjačkih žrtava), dok je jedan bio zarobljen kao ranjeni borac jedinica TO Goražde, zatvoren i likvidiran u logoru KPD Foča.⁵⁵

Dragočava

Na području mjesne zajednice Dragočava 1991. godine živjelo je 1.050 stanovnika, od čega 387 (36,86%) Bošnjaka i 652 (62,10%) Srba.⁵⁶ U toku 1992. na području Foče ubijen je 31 (8,01%) Bošnjak iz ove mjesne zajednice, među kojima je bilo 17 muškaraca i 14 žena. Na području Dragočave ubijeno je 25 civila (6,72% populacije i 83,87% bošnjačkih žrtava), u ostalim područjima Foče još jedan.⁵⁷ U logoru KPD Foča stradala su četverica (4,60% populacije i 12,90% bošnjačkih žrtava).⁵⁸

Husnija, Mandžo Meho, Mandžo Mejra, Mandžo Mustafa, Mandžo Vehbija, Maslo Aziz, Mušanović Ibro, Mušanović Vahida, Musić Ejub, Njuhović Fadila, Rustem Alija, Šabanović Enstel, Šahinović Aziz, Smajkan Šaćir, Šujević Sulejman, Tafro Almas, Torlak Aziz, Žiga Muniba, Žiga Ramiz, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 27. 2. 2025).

⁵⁴ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

⁵⁵ AARBiH, Evidencija poginulih Prve fočanske brigade; Spisak poginulih 81. divizije ARBiH; Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 302.

⁵⁶ Federalni zavod za statistiku, Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

⁵⁷ AIIZ, Broj: 03-550, Izjava, 18. 8. 1992; Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 185, 186, 187, 188, 297; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158; INO, Podaci za nestale osobe: Memić Adem, Memić Murat, Sinanović Selima, Šljivo Čaza, Šljivo Halima, Šljivo Mehmedalija, Šljivo Mujo, Šljivo Mustafa, Šljivo Zula, Spirijan Pemba, Tahirbegović Ziza, Tahmaz Hajdar, Tahmaz Juso, Tahmaz Selmo, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 27. 2. 2025).

⁵⁸ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

Jedan Bošnjak s područja Dragočave vodi se u vojnoj evidenciji kao borac poginuo tokom 1992.⁵⁹

Godijeno

Na području mjesne zajednice Godijeno 1991. godine živjelo je 940 stanovnika, od čega 447 (47,55%) Bošnjaka i 471 (50,11%) Srbin.⁶⁰ U toku 1992. na području Foče ubijeno je 58 (12,98%) Bošnjaka iz ove mjesne zajednice, od čega 32 muškarca i 26 žena, među kojima je bilo četvero djece, svi u statusu civila. Na području Godijena ubijen je 41 civil (9,17% populacije i 70,69% bošnjačkih žrtava), u ostalim područjima općine Foča još pet (1,12% populacije i 8,62% bošnjačkih žrtava).⁶¹ U logoru KPD Foča stradalo je 12 Bošnjaka iz Godijena (2,68% populacije i 20,69% bošnjačkih žrtava).⁶²

Gornje Polje

U mjesnoj zajednici Gornje Polje 1991. godine živjelo je 3.919 stanovnika, od čega 1.727 (44,07%) Bošnjaka i 1.935 (49,37%) Srba.⁶³ U toku 1992. ubijeno je 78 (4,52%) Bošnjaka iz ove mjesne zajednice, od čega 61 muškarac i 17 žena, među kojima je bilo i jedno dijete. Na području mjesne zajednice ubijena su 42 civila (2,43% populacije i 53,85% bošnjačkih žrtava), u ostalim područjima Foče još četiri (0,23% populacije i

⁵⁹ AARBiH, Spisak poginulih 81. divizije ARBiH.

⁶⁰ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

⁶¹ AIIZ, Broj: 03-551, Izjava, 19. 8. 1992; AIIZ, Broj: 03-532, Izjava, 9. 8. 1992; Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 188, 193–198, 274, 277, 280, 283, 285, 295; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 70, 78, 163–172; INO, Podaci za nestale osobe: Fazlić Anvir, Kafedžić Ibrahim, Kobiljar Rasim, Maslo Habiba, Muslić Fatima, Pašalić Abida, Prando Zahir, Šeho Hatidža, Smajkan Damir, Smajkan Emin, Smajkan Mehmed, Varajić Huso, Varajić Zejna, Veiz Šerifa, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 1. 3. 2025).

⁶² Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

⁶³ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

5,13% bošnjačkih žrtava).⁶⁴ U logoru KPD Foča ubijen je 31 Bošnjak s Gornjeg Polja (1,80% populacije i 39,74% bošnjačkih žrtava).⁶⁵ Za vrijeme borbi u Foči poginuo je jedan borac iz Gornjeg Polja.⁶⁶

Jabuka

Na području mjesne zajednice Jabuka 1991. godine živjelo je 1.318 stanovnika, od čega 1.017 (77,16%) Bošnjaka i 297 (22,53%) Srba.⁶⁷ U toku 1992. na području Foče ubijeno je 30 (2,95%) Bošnjaka iz ove mjesne zajednice, od čega 18 muškaraca i 12 žena. Na području Jabuke ubijeno je 20 civila (1,96% populacije i 66,67% bošnjačkih žrtava).⁶⁸ U logoru KPD Foča stradala su dva Bošnjaka iz ove mjesne zajednice.⁶⁹

Na području općine Foča tokom 1992. godine poginulo je osam boraca iz Jabuke (0,79% populacije i 26,67% bošnjačkih žrtava). Na matičnom području poginulo je njih sedam, a na ostalim područjima Foče jedan.⁷⁰

⁶⁴ AIIZ, Broj: 03-5726, Izjava, 25. 2. 1999; AIIZ, Broj: 03-5727, Izjava, 16. 10. 1996; AIIZ, Broj: 03-62, Izjava, 9. 7. 1992; AIIZ, Broj: 03-596, Izjava, 18. 10. 1992; AIIZ, Broj: 03-5334, Izjava, 8. 10. 1994; AIIZ, Broj: 03-577, Izjava, 23. 9. 1992; AIIZ, Broj: 03-5331, Izjava, 14. 10. 1994; AIIZ, Broj: 3878, Izjava, 23. 8. 1994; Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 46–53, 267–268, 276, 279–282, 286–299; Halilagić, Foča 1992–1995, 55–58, 63–81, 84–97, 100–102, 118; INO, Podaci za nestale osobe: Hasković Aziz, Imamović Hasib, Karup Anela, Kukić Dženan, Maslo Nijaz, Mehmedspahić Avdo, Pišmo Aziz, Pišmo Ibro, Ramadan Mehmed, Ramović Ramo, Šabanović Hajro, Šabanović Šefik, Šahović Bida, Šahović Edhem, Šahović Fehim, Salkanović Munir, Selimović Rasim, Šišić Nihad, Smajević Suljo, Šopeta Munib, Spaho Bejta, Tafro Soko, Tafro Šemsa, Zečević Hajra, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 2. 3. 2025).

⁶⁵ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

⁶⁶ AARBiH, Evidencija poginulih Prve fočanske brigade.

⁶⁷ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

⁶⁸ Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 144–146, 302–303; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 185–191; INO, Podaci za nestale osobe: Kušundžija Džemila, Ramović Habiba, Ramović Hasan, Šahović Adil, Šahović Alija, Tarčin Ramiz, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 3. 3. 2025).

⁶⁹ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

⁷⁰ AARBiH, Evidencija poginulih Prve fočanske brigade.

Jeleč

U mjesnoj zajednici Jeleč 1991. godine živjelo je 1.191 stanovnik, od toga 1.113 (93,45%) Bošnjaka i 66 (5,54%) Srba.⁷¹ U toku 1992. na području Foče ubijen je 151 (13,57%) Bošnjak iz ove mjesne zajednice, od čega 108 muškaraca i 43 žene, među kojima je bilo i jedno dijete. U naseljima na području mjesne zajednice ubijena su 83 civila (7,46% populacije i 54,97% bošnjačkih žrtava), u planinskim zbje govima u kojima se sklanjalo preživjelo bošnjačko stanovništvo Jeleča još šest (0,54% populacije i 3,97% bošnjačkih žrtava), a u drugim dijelovima općine Foča sedam Bošnjaka iz ove mjesne zajednice (0,63% populacije i 4,64% bošnjačkih žrtava).⁷² U logoru KPD Foča stradalo je njih 37 (3,32% populacije i 24,50% bošnjačkih žrtava).⁷³

Od 18 boraca iz Jeleča (1,62% populacije i 11,92% bošnjačkih žrtava) koji su poginuli tokom 1992. na području Foče njih pet je poginulo na području same mjesne zajednice, a ostalih 13 u zaštiti planinskih zbje gova i u borbama na drugim dijelovima općine Foča.⁷⁴

⁷¹ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

⁷² AIIZ, Broj: 03-5331, Izjava, 14. 10. 1994; AIIZ, Broj: 03-5843, Izjava, 12. 10. 1994; AIIZ, Broj: 03-5849, Izjava, 19. 10. 1994; AIIZ, Broj: 03-5846, Izjava, 10. 10. 1994; AIIZ, Broj: 1952, Izjava, 4. 11. 1992; Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 80–90, 273–303; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 205–226; INO, Podaci za nestale osobe: Fisović Avdo, Kurtović Edin, Kurtović Nijaz, Manjo Emir, Mušanović Muamer, Mušanović Mustafa, Nikšić Kemo, Nikšić Munira, Nikšić Šemsa, Palalija Hajra, Pašović Mejra, Šahbaz Habiba, Šahbaz Hakija, Šalaka Ekrem, Šalaka Hamid, Šalaka Zahid, Salčin Tifa, Sarač Avdo, Sejdin Habiba, Šljivo Hamdo, Šljivo Zada, Srnja Fehim, Srnja Jelena, Srnja Muamer, Šundo Fatima, Šundo Mejra, Tuzlak Mustafa, Zametica Aiša, Zametica Almasa, Zametica Edin, Zametica Elvedin, Zametica Fata, Zametica Ibro, Zametica Šeća, Zametica Zahida, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 4. 3. 2025).

⁷³ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

⁷⁴ AARBiH, Evidencija poginulih Prve fočanske brigade; Spisak poginulih pripadnika 81. divizije;

Jošanica

Na području mjesne zajednice Jošanica 1991. godine živjelo je 918 stanovnika, od čega 298 (32,46%) Bošnjaka i 618 (67,32%) Srba.⁷⁵ U toku 1992. na području Foče ubijeno je 32 Bošnjaka iz ove mjesne zajednice (10, 74% populacije), 16 muškaraca i 16 žena. U naseljima na području Jošanice ubijeno je 25 civila (8,39% populacije i 78,13% bošnjačkih žrtava), u drugim dijelovima općine Foča još dvojica (0,67% populacije i 6,25% bošnjačkih žrtava).⁷⁶ U logoru KPD Foča stradalo je njih pet (5,10% populacije i 15,62% bošnjačkih žrtava).⁷⁷

Kozija Luka

Na području mjesne zajednice Kozija Luka 1991. godine živjelo je 1.408 stanovnika, od čega Bošnjaka 1.068 (75,85%) i Srba 332 (23,58%).⁷⁸ U toku 1992. godine na području Foče ubijen je 51 (4,78%) Bošnjak iz ove mjesne zajednice, od čega 30 muškaraca i 21 žena, među kojima i troje djece. U naseljima na području Kozije Luke ubijeno je 36 civila (3,37% populacije i 70,59% bošnjačkih žrtava), u drugim dijelovima općine Foča još šest (0,56% populacije i 11,76% bošnjačkih žrtava).⁷⁹

⁷⁵ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

⁷⁶ AIIZ, Broj: 03-5834, Izjava, 16. 9. 1993; AIIZ, Broj: 03-5331, Izjava, 14. 10. 1994; Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 161–165, 204, 231–233, 277–278, 294; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 231–238; Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine (INO), Podaci za nestale osobe: Delić Nedžad, Kuloglija Zahida, Reko Aziza, Reko Dika, Reko Huso, Reko Izet, Reko Kademlija, Reko Ramo, Reko Rasim, Reko Salko, Reko Šuhra, Reko Zejnija, Subašić Habib, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 5. 3. 2025).

⁷⁷ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

⁷⁸ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

⁷⁹ Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 111, 117–121, 293; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 257–272, 291; INO, Podaci za nestale osobe: Muslim Ramo, Pamuk Mejra, Pamuk Zahir, Polovina Hasan, Polovina Zejfa, Rahman Arif, Sakalaš Nura, Sakalaš Rašid, Sakalaš Saćima, Sejfić Rukija, Sokolić Muniba, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 5. 3. 2025).

U logoru KPD Foča ubijen je jedan Bošnjak s područja Kozije Luke.⁸⁰

Od osam boraca (0,75% populacije i 15,69% bošnjačkih žrtava) iz Kozije Luke koji su poginuli tokom 1992. na području Foče dvojica su poginula na području same mjesne zajednice, a ostalih šest u borbama na drugim dijelovima općine Foča, svi u sastavu Prve fočanske brigade ARBiH.⁸¹

Kratine

Na području mjesne zajednice Kratine 1991. godine živjelo je 706 stanovnika, od čega 634 (89,80%) Bošnjaka i 71 (10,06%) Srbin.⁸² U toku 1992. godine na području Foče ubijeno je 19 (2,99%) Bošnjaka iz ove mjesne zajednice, od čega 12 muškaraca i sedam žena. U naseljima na području Kratine ubijeno je 11 civila (1,74% populacije i 57,89% bošnjačkih žrtava), u drugim dijelovima općine Foča još tri civila (0,47% populacije i 15,79% bošnjačkih žrtava).⁸³ Nijedan Bošnjak s ove mjesne zajednice nije stradao u logoru KPD Foča.

Od pet boraca iz Kratine koji su poginuli tokom 1992. na području Foče (0,79% populacije i 26,32% bošnjačkih žrtava) jedan je poginuo na području same mjesne zajednice, a ostala četiri u borbama na drugim dijelovima općine Foča, svi u sastavu Prve fočanske brigade ARBiH.⁸⁴

⁸⁰ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

⁸¹ AARBiH, Evidencija poginulih Prve fočanske brigade.

⁸² Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

⁸³ Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 109–112; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 245–252; INO, Podaci za nestale osobe: Kulašević Arif, Nezirević Zajko, Šehović Fatima, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&fname=&fname= (pristup: 5. 3. 2025).

⁸⁴ AARBiH, Evidencija poginulih Prve fočanske brigade.

Miljevina

Na području mjesne zajednice Miljevina 1991. godine živjelo je 2.645 stanovnika, od čega 1.385 (52,36%) Bošnjaka i 1.163 (43,97%) Srbina.⁸⁵ U toku 1992. na području Foče ubijeno je 106 (7,65%) Bošnjaka iz ove mjesne zajednice, od čega 77 muškaraca i 29 žena, među kojima je bilo i troje djece. U naseljima na području Miljevine ubijen je 51 civil (3,68% populacije i 48,11% bošnjačkih žrtava), u drugim dijelovima općine Foča još sedam (0,51% populacije i 6,60% bošnjačkih žrtava).⁸⁶ U logoru KPD Foča ubijena su 44 Bošnjaka s područja Miljevine (3,18% populacije i 41,51% bošnjačkih žrtava).⁸⁷

Sva četiri borca s područja Miljevine (0,29% populacije i 3,77% bošnjačkih žrtava) poginuli su 1992. godine na teritoriji matične mjesne zajednice.⁸⁸

Popov Most

Na području mjesne zajednice Popov Most do 1991. godine živjelo je 2.174 stanovnika, od čega 1.732 (79,67%) Bošnjaka i 344 (15,82%) Srba.⁸⁹ U toku 1992. godine na području Foče ubijeno je 110 (6,35%)

⁸⁵ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

⁸⁶ AIIZ, Broj: 1952, Izjava, 4. 11. 1992; AIIZ, Broj: 03-5843, Izjava, 12. 10. 1994; AIIZ, Broj: 03-3575, Izjava, 29. 1. 1994; AIIZ, Broj: 03-5724, Izjava, 13. 4. 1994; AIIZ, Broj: 1963, Izjava, 8. 11. 1992; AIIZ, Broj: 03-5737, Izjava, 20. 12. 1995; Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 96–103, 145, 268–272, 276–281, 285–294, 299, 301; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 128, 190, 211, 272, 285–300; INO, Podaci za nestale osobe: Aljukić Nedžib, Babalija Hasib, Babalija Sejad, Bektović Almira, Bektović Ramiz, Čemo Meho, Divović Munib, Džanko Senad, Grbo Sejdo, Grbo Sulejman, Kunovac Dina, Kunovac Dino, Kunovac Dževad, Kunovac Haris, Kunovac Mujo, Kunovac Muniba, Lepir Vejsil, Mekić Kasim, Mekić Vahid, Mekić Zulfo, Melez Džemil, Mulahuseinović Ramiza, Mulahuseinović Zaim, Mulahuseinović Zikrija, Oruč Halil, Pašić Osman, Rizvanović Murat, Rizvanović Nedžib, Sajtović Nuriya, Šalaka Džehva, Selimspahić Mirsad, Spahić Hasan, Sahić Šeća, Subašić Mirsad, Subašić Salko, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 6. 3. 2025).

⁸⁷ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

⁸⁸ AARBiH, Evidencija poginulih Prve fočanske brigade.

⁸⁹ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/>

Bošnjaka iz ove mjesne zajednice, od čega 74 muškarca i 36 žena. U naseljima na području mjesne zajednice ubijeno je 38 civila (2,19% populacije i 34,55% bošnjačkih žrtava), u zbje govima na planinama Vučevu i Zelengori i na devetodnevnom maršu kojim su zbje govi evakuirani do Igmana još 23 (1,33% populacije i 20,91% bošnjačkih žrtava), a u drugim dijelovima općine Foča tri civila (0,17% populacije i 2,73% bošnjačkih žrtava).⁹⁰ U logoru KPD Foča ubijena su 22 Bošnjaka s područja Popova Mosta (1,27% populacije i 20% bošnjačkih žrtava).⁹¹

Od ukupno 24 poginula borca ove mjesne zajednice na području Foče tokom 1992. godine (1,39% populacije i 21,82% bošnjačkih žrtava) na području matične mjesne zajednice poginulo je njih 20, dok su četiri poginula na drugim dijelovima općine Foča, svi kao pripadnici Prve fočanske brigade ARBiH.⁹²

Slatina

Na području mjesne zajednice Slatina do 1991. godine živjelo je 559 stanovnika, od čega 414 (74,06%) Bošnjaka i 145 (25,94%) Srba. ⁹³ U toku 1992. na području Foče ubijeno je 20 Bošnjaka iz ove mjesne zajednice (4,83% populacije), od čega devet muškaraca i 11 žena. U naseljima na području Slatine ubijeno je 15 civila (3,62% populacije i 75% bošnjačkih žrtava), u drugim dijelovima općine Foča još jedan (0,24% populacije).⁹⁴

⁹⁰ AIIZ, Broj: 03-5862, Izjava, 27. 10. 1992; AIIZ, Broj: 03-5846, Izjava, 10. 10. 1994; AIIZ, Broj: 03-5736, Izjava, 20. 9. 1996; AIIZ, Broj: 03-5330, Izjava, 15. 7. 1994; AIIZ, Broj: 03-5335, Izjava, 7. 10. 1994; AIIZ, Broj: 03-3146-2, Izjava, 18. 1. 1994; Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 64–74, 273–289; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 308–325; INO, Podaci za nestale osobe: Lagarija Šaha, Madeško Munib, Muslić Habiba, Muslić Mejra, Nezir Ziba, Nikšić Rašid, Odo bašić Fata, Rizvanović Halil, Šahinović Melča, Sejdin Ibro, Sejdin Murat, Subašić Halil, Tahirović Zlatija, Vejo Halima, Vejo Selima, Zec Halil, Zec Sulejman, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 7. 3. 2025).

⁹¹ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

⁹² AARBiH, Evidencija poginulih Prve fočanske brigade.

⁹³ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

populacije i 5% bošnjačkih žrtava).⁹⁴ U logoru KPD Foča ubijena su dva Bošnjaka s područja Slatine (4,48% populacije i 10% bošnjačkih žrtava).⁹⁵

Od dva poginula borca na području Foče tokom 1992. godine (0,48% populacije i 10% bošnjačkih žrtava) jedan je poginuo na području matične mjesne zajednice (0,24% populacije i 5% žrtava), a drugi van nje, na području općine Foča (0,24% populacije i 5% žrtava).⁹⁶

Ustikolina

Na području mjesne zajednice Ustikolina 1991. godine živjelo je 4.800 stanovnika, od čega 3.345 (69,69%) Bošnjaka i 1.385 (28,85%) Srba.⁹⁷ U toku 1992. na području Foče ubijeno je 197 (5,83%) Bošnjaka iz ove mjesne zajednice, od čega 121 muškarac i 76 žena, među kojima je bilo sedmero djece. U naseljima na području Ustikoline ubijeno je 167 civila (4,99% populacije i 84,77% bošnjačkih žrtava), u drugim dijelovima općine Foča još 10 (0,29% populacije i 5,08% bošnjačkih žrtava).⁹⁸

⁹⁴ Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 203–206, 287; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 81, 331–336; INO, Podaci za nestale osobe: Kaloper Mevla, Kuloglija Salih, Pašalić Derviš, Pašalić Muniba, Ramić Latifa, Selimović Džehva, Selimović Hiba, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 11. 3. 2025).

⁹⁵ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

⁹⁶ AARBiH, Evidencija poginulih Prve fočanske brigade; Spisak poginulih pripadnika 81. Divizije.

⁹⁷ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

⁹⁸ AIIZ, Broj: 03-5335, Izjava, 7. 10. 1994; AIIZ, Broj: 03-5735, Izjava, 3. 12. 1995; AIIZ, Broj: 03-5834, Izjava, 16. 9. 1993; AIIZ, Broj: 03-5844, Izjava, 11. 10. 1994; Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 151–167, 275–301; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 178, 231–233, 345–380; INO, Podaci za nestale osobe: Borović Nuriya, Čavrk Abid, Čavrk Fatima, Čengić Bilal, Čimpo Salko, Hadžiahmetović Emina, Hadžiahmetović Nefa, Hodžić Fadil, Kunovac Izet, Kurtović Kasim, Kurtović Muniba, Makaš Ramiz, Muslić Rasim, Pišmo Muniba, Podrug Aiša, Podrug Almasa, Šahović Čazila, Šahović Zulfo, Salihović Mujo, Sobo Čamil, Sobo Murat, Sobo Ramo, Sofradžija Mehmed, Sofradžija Omer, Sofradžija Zajko, Subašić Izet, Šunje Mustafa, Tahirović Muniba, Travar Zemka, Uzunović Barica, Uzunović Bećir, Zukobašić Raza, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 8. 3. 2025).

U logoru KPD Foča ubijeno je 10 Bošnjaka s područja Ustikoline (0,30% populacije i 5,08% bošnjačkih žrtava).⁹⁹

Od ukupno 10 poginulih boraca ove mjesne zajednice na području Foče tokom 1992. godine (0,30% populacije i 5,08% bošnjačkih žrtava) na području Ustikoline poginulo je njih četiri, dok je šest poginulo na drugim dijelovima općine Foča, svi kao pripadnici Prve fočanske brigade ARBiH.¹⁰⁰

Vikoč

Na području mjesne zajednice Vikoč 1991. godine živjelo je 434 stanovnika, od čega je bilo 371 (85,48%) Bošnjaka i 60 (13,82%) Srba.¹⁰¹ U toku 1992. na području Foče ubijen je 31 (8,36%) Bošnjak iz ove mjesne zajednice, od čega 25 muškaraca i šest žena. U naseljima na području Vikoča ubijeno je 19 civila (5,12% populacije i 61,29% bošnjačkih žrtava), u drugim dijelovima općine Foča još jedan.¹⁰² U logoru KPD Foča ubijena su dva Bošnjaka s područja mjesne zajednice Vikoč (0,54% populacije i 6,45% bošnjačkih žrtava).¹⁰³

Od devet poginulih boraca ove mjesne zajednice na području Foče tokom 1992. godine (1,69% populacije i 29,03% bošnjačkih žrtava) svi su poginuli na području matične mjesne zajednice.¹⁰⁴

Zavajt

Na području mjesne zajednice Zavajt 1991. godine živjelo je 646 stanovnika, od čega je bilo 106 (16,41%) Bošnjaka i 537 (83,13%)

⁹⁹ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

¹⁰⁰ Evidencija poginulih Prve fočanske brigade; Spisak poginulih pripadnika 81. divizije.

¹⁰¹ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

¹⁰² AIIZ, Broj: 03-5854, Izjava, 25. 12. 1994; Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 211–214, 270, 302; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 385–399; INO, Podaci za nestale osobe: Mehmedspahić Haso, Muharem Redžo, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 9. 3. 2025).

¹⁰³ Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 461–470.

¹⁰⁴ AARBiH, Spisak poginulih pripadnika 81. divizije;

Srba.¹⁰⁵ U toku 1992. na području Foče ubijeno je 30 Bošnjaka iz ove mjesne zajednice (28,30%), od čega 16 muškaraca i 14 žena, među kojima i jedno dijete. U naseljima na području Zavajta ubijeno je 26 civila (24,53% populacije i 86,67% bošnjačkih žrtava), a u civilnim zbjezgovima koji su formirani oko zavajtskih sela i tokom ljeta bila su evakuirana prema Sutjesci i dalje sa Sutjeske prema Igmanu još dvojica (1,89% populacije i 6,67% bošnjačkih žrtava).¹⁰⁶

Oba poginula borca ove mjesne zajednice (1,89% populacije i 6,67% bošnjačkih žrtava) poginuli su tokom 1992. van područja matične mjesne zajednice.¹⁰⁷

Odnos organizacije odbrane i razmjera stradanja stanovništva

Prethodnim pregledom toka srpskih napada na općinu Foča, koji smo dali u vrlo sažetoj formi,¹⁰⁸ i predloženim podacima o stradanju bošnjačkog stanovništva Foče tokom 1992. godine po mjesnim zajednicama izložena je osnova na kojoj smo izvršili klasifikaciju fočanskih mjesnih zajednica u početnom periodu rata u tri kategorije: branjena područja, na kojima je bio organiziran i pružen otpor bošnjačkog stanovništva; djelimično branjena područja, na kojima je bio organiziran, ali tek djelimično i mjestimično pružen otpor; i nebranjena područja, na kojima organizirani otpor nije pružen, bez obzira na eventulane korake i stepen njegove pripreme prije početka agresije. Pri ovakvoj klasifikaciji nismo uzimali u obzir angažman ljudi s područja pojedinih mjesnih zajednica

¹⁰⁵ Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).

¹⁰⁶ Tafro i Macić, *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča*, 221–227; Halilagić, *Foča 1992–1995*, 395–400; INO, Podaci za nestale osobe: Šadija Bećir, Šadija Hamdo, Šadija Zaha, www.nestali.ino.ba/?w=search&karton=&langTag=bs-BA&lname=&ffname=&fname= (pristup: 9. 3. 2025).

¹⁰⁷ AARBiH, Evidencija poginulih Prve fočanske brigade; Spisak poginulih pripadnika 81. divizije.

¹⁰⁸ Detaljniji pregled u: Šadinlija, *Foča od postanja do nestajanja*, 273–322.

u borbenim jedinicama na drugim područjima nakon napuštanja njihovih matičnih područja, ali jesmo borbeno djelovanje u sastavu krupnijih jedinica sa susjednih područja na matičnoj teritoriji i prema njoj.

Početni period agresije definirali smo od aprila do kraja 1992. godine, i to ne zbog logike toka borbenih djelovanja, koja bi inače sugerirala nešto kraće određenje tog vremenskog perioda, već zbog nastojanja da potpunost podataka o stradanju stanovništva, čiji je integritet u izvorima koje smo koristili vezan za kalendarsku 1992. godinu, dovedemo u funkcionalnu korelaciju s tokom borbi i organizacijom odbrane.

U kategoriju branjenih mjesnih zajednica, na kojima su organizirane, zdejstvovane i u većoj ili manjoj mjeri uspješno vođene snage odbrane od agresije, svrstali smo mjesne zajednice: Donje Polje, Jabuka, Jeleč, Kratine, Popov Most, Slatina i Vikoč. U ovim mjesnim zajednicama 1991. godine živjelo je 7.598 Bošnjaka, što je predstavljalo 36,55% bošnjačke populacije Foče. U njima je tokom 1992. godine smrtno stradalo 450 ljudi (5,92%), od čega je bilo 372 civila (4,90%) i 78 boraca (1,03%). U **Tabeli 1** prikazana je struktura žrtava tokom 1992. po branjenim mjesnim zajednicama i ukupno za cijelu kategoriju.

Tabela 1: Struktura žrtava u branjenim MZ općine Foča 1992. godine								
MZ	Broj Bošnjaka		Broj žrtava		Stradali civili		Stradali borci	
	ukupno	udio	ukupno	udio	ukupno	udio	ukupno	udio
Donje Polje	2.317	56,97%	89	3,34%	77	3,32%	12	0,52%
Jabuka	1.017	77,16%	30	2,95%	22	2,16%	8	0,79%
Jeleč	1.113	93,45%	151	13,57%	133	11,95%	18	1,62%
Kratine	634	89,80%	19	2,99%	14	2,21%	5	0,79%
Popov Most	1.732	79,67%	110	6,35%	86	4,96%	24	1,39%
Slatina	414	74,06%	20	4,83%	18	4,35%	2	0,48%
Vikoč	371	85,48%	31	8,36%	22	5,93%	9	2,43%
UKUPNO	7.598	36,55%	450	5,92%	372	4,90%	78	1,03%

U kategoriju djelimično branjenih mjesnih zajednica, na kojima su bile organizirane i samo u nekim od bošnjačkih naselja zadejstvovane snage odbrane od agresije, koje su ostale neuvezane i neobjedinjene na širem području, svrstali smo mjesne zajednice: Aladža, Brod, Centar, Kozija Luka i Miljevina. U ovim mjesnim zajednicama je 1991. godine živjelo 5.771 Bošnjak, što je predstavljalo 27,76% bošnjačke populacije Foče. U njima je tokom 1992. godine smrtno stradalo 435 ljudi (7,54%), od čega je bilo 403 civila (6,98%) i 32 boraca (0,55%). U **Tabeli 2** prikazana je struktura žrtava tokom 1992. po djelimično branjenim mjesnim zajednicama i ukupno za cijelu kategoriju.

Tabela 2: Struktura žrtava u djelimično branjenim MZ općine Foča 1992. godine								
MZ	Broj Bošnjaka		Broj žrtava		Stradali civili		Stradali borci	
	uku-pno	udio u MZ	uku-pno	udio	uku-pno	udio	uku-pno	udio
Aladža	774	32,25%	57	7,36%	54	6,98%	3	0,39%
Brod	1.039	32,21%	172	16,39%	158	15,21%	14	1,35%
Centar	1.505	44,53%	49	3,26%	46	3,06%	3	0,20%
Kozija Luka	1.068	75,85%	51	4,78%	43	4,03%	8	0,75%
Miljevina	1.385	52,36%	106	7,65%	102	7,36%	4	0,29%
UKUPNO	5.771	27,76%	435	7,54%	403	6,98%	32	0,55%

U kategoriju nebranjenih mjesnih zajednica, u kojima je izostao organizirani otpor agresiji, i bez obzira na eventualno postojanje same organizacije za odbranu, svrstali smo mjesne zajednice: Čelebići, Čelikovo Polje, Čohodarmahala, Dragočava, Godijeno, Gornje Polje, Jošanica, Ustikolina i Zavajt. Individualni akti otpora i eventualne pojedinačne akcije manjih naoružanih grupa nisu uzete u obzir u ovoj kategorizaciji. U ovim mjesnim zajednicama 1991. godine živjelo je 7.421 Bošnjak, što je predstavljalo 35,69% bošnjačke populacije Foče. U njima je tokom 1992. godine smrtno stradao 571 čovjek (7,69%), od čega je bilo 554 civila (7,47%) i 32 borca (0,23%). U **Tabeli 3** prikazana je struktura

žrtava tokom 1992. po nebranim mjesnim zajednicama i ukupno za cijelu kategoriju.

Tabela 3: Struktura žrtava u nebranim MZ općine Foča 1992. godine								
MZ	Broj Bošnjaka		Broj žrtava		Stradali civili		Stradali borci	
	uku- pno	udio u MZ	uku- pno	udio	uku- pno	udio	uku- pno	udio
Čelebići	133	12,81%	8	6,02%	8	6,02%	0	0,00%
Čelikovo Polje	311	49,21%	57	18,32%	54	17,36%	3	0,96%
Čohodarmahala	667	23,37%	80	11,20%	80	11,20%	0	0,00%
Dragočava	387	36,86%	31	8,10%	30	7,75%	1	0,26%
Godijeno	447	47,55%	58	12,98%	58	12,98%	0	0,00%
Gornje Polje	1.727	44,07%	78	4,52%	77	4,46%	1	0,06%
Jošanica	298	32,46%	32	10,74%	32	10,74%	0	0,00%
Ustikolina	3.345	69,69%	197	5,83%	187	5,59%	10	0,30%
Zavajt	106	16,41%	30	28,30%	28	26,42%	2	1,89%
UKUPNO	7.421	35,69%	571	7,69%	554	7,47%	17	0,23%

Uporedni podaci o strukturi žrtava po pojedinim kategorijama mjesnih zajednica pregledno su prikazani u **Tabeli 4.**

Tabela 4: Bošnjačke žrtve na području Foče 1992. po kategorijama mjesnih zajednica								
Kategorija MZ	Broj Bošnjaka		Broj žrtava		Stradali civili		Stradali borci	
	uku- pno	udio	uku- pno	udio	uku- pno	udio	uku- pno	udio
Branjene	7.598	36,55%	450	5,92%	372	4,90%	78	1,03%
Djeli- mično branjene	5.771	27,76%	435	7,54%	403	6,98%	32	0,55%
Nebranje- ne	7.421	35,69%	571	7,69%	554	7,47%	17	0,23%
UKUPNO	20.790	51,32%	1.456	7,00%	1.329	6,39%	127	0,61%

Kao što je vidljivo, broj civilnih žrtava kontinuirano se smanjuje u redoslijedu kategorizacije: nebranjene – djelimično branjene – branjene mjesne zajednice, i u apsolutnim brojevima i u procentima broja civilnih žrtava u odnosu na ukupnu brojnost bošnjačke populacije u mjesnim zajednicama iz pojedine kategorije. U istom redoslijedu kategorizacije kontinuirano se povećava broj poginulih boraca, i apsolutno i u procentima udjela u bošnjačkoj populaciji. I u ukupnom broju žrtava procentualno najmanje ukupne ljudske gubitke imale su mjesne zajednice koje su svrstane u kategoriju branjenih, a najveće gubitke one iz kategorije nebranih.

Zaključak

Na osnovu sažetog pregleda borbenih djelovanja tokom kojih su srpske snage ovladale cijelom teritorijom općine Foča izvršili smo kategorizaciju fočanskih mjesnih zajednica prema organizaciji odbrane i jačini pruženog otpora. U kategoriju branjenih mjesnih zajednica ubrojili smo one na kojima su organizirane, zdejstvovane i u većoj ili manjoj mjeri uspješno vođene snage odbrane od agresije. U kategoriju djelimično branjenih mjesnih zajednica svrstali smo one na kojima su bile organizirane snage odbrane, koje su samo u nekim od bošnjačkih naselja bile zdejstvovane i koje su ostale neuvezane i neobjedinjene na širem području. Kao nebranjene mjesne zajednice definirali smo one u kojima je izostao organizirani otpor agresiji, bez obzira na eventualno postojanje same organizacije za odbranu i bez obzira na slučajeve individualnog otpora i eventualne pojedinačne akcije manjih naoružanih grupa.

Na osnovu dostupnih izvora i relevantne literature sačinili smo pregled bošnjačkih žrtava u početnom periodu agresije tokom 1992. godine po pojedinim mjesnim zajednicama, s temeljnom klasifikacijom u odnosu na status civil/borac.

Dovodeći u korelaciju broj i strukturu bošnjačkih žrtava s pruženim otporom agresiji u pojedinim kategorijama mjesnih zajednica, dobili

smo nesumnjive pokazatelje da su najveći ukupan broj žrtava u odnosu na brojnost bošnjačke populacije na posmatranom području i najveći broj civilnih žrtava imale nebranjene mjesne zajednice, a da su najmanji broj ukupnih i civilnih žrtava imale branjene mjesne zajednice. U pogledu broja poginulih boraca odnosi su očekivano obrnuti. Pokazalo se da je najveći broj boraca poginuo u branjenim mjesnim zajednicama, a najmanji u nebranjenim.

Ovim egzaktnim pokazateljima na određeni način iskazan je i smisao pružanja otpora nadmoćnijem napadaču, pred čijim napadima nije bilo moguće duže braniti ili konačno odbraniti teritoriju. Potvrđeno je da je kunovska priča koju smo naveli na početku ovog teksta bila više od motivacijskog mita i da njena pouka zaista sažima autentično historijsko iskustvo i istinski postulat borbe za opstanak naroda.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

Neobjavljeni izvori

- AARBiH – Arhiv Armije Republike Bosne i Hercegovine
- AIIZ – Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava

Štampa

- *Oslobođenje*, Sarajevo, 1992.

Baze podataka

- Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti – popis 1991*, 17. (<https://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristup: 24. 2. 2025).
- ICTY – Baza podataka sudskih spisa i arhiva Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (<https://ucr.irmct.org/>).

- INO – Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine – Baza nestalih (<http://www.nestali.ino.ba/>).

LITERATURA

Knjige

- *Bošnjački heroji: monografija 1. bošnjačke brigade i Stanice javne bezbjednosti Trnovo*. Trnovo: Udruženje organizacija porodica šehida i poginulih boraca Općine Trnovo, 2010.
- Bradarić, Mehmed. *Grihota je ubijanje tvica*. Tuzla: Bosanska riječ, 2004.
- Halilagić, Rasim, *Fočanska Jabuka*, Fojnica: Štamparija Fojnica, 2009.
- Halilagić, Rasim. *Foča 1992–1995: žrtve genocida*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2008.
- Minderović, Čedomir. *Za Titom: zabeleške jednog partizana*. Beograd: Narodna knjiga, 1959.
- Popara, Nedeljko i dr. *Hercegovački korpus: prilozi za monografiju*. Bi-leća: SKPD “Prosvjeta”, 2017.
- Stanojević, Simo. *Gdje smo što nas nema*. Foča: autor, 2011.
- Šadinlija, Mesud. *Foča od postanja do nestajanja: prilog za historiju genocida nad Bošnjacima*. Sarajevo: Dobra knjiga, 2023.
- Šadinlija, Mesud. *Prvi korpus ARBiH: nastanak i razvoj 1992–1995*. Sarajevo: Ministarstvo za boračka pitanja Kantona Sarajevo, 2008.
- Tafro, Preljub i Macić, Bećir. *Genocid nad Bošnjacima na području Općine Foča 1992.–1995. (Prilog utvrđivanju žrtava)*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2004.
- Trako, Mujo. *Kunovska legenda*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2009.

Summary

Correlations Between the Organization of Defence and the Suffering of the Population of Foča in 1992

Based on a concise overview of the combat operations through which Serbian forces gained control over the entire territory of the Foča municipality, we carried out a categorization of Foča's local communities according to the organization of defense and the strength of resistance that had been offered. In the category of defended local communities we included those where defensive forces against the aggression were organized, engaged, and led with greater or lesser success. We defined partially defended local communities as those where defensive forces were organized but engaged only in some of the Bosniak settlements, remaining disconnected and uncoordinated across the broader area. While undefended local communities are defined as those where there was no organized resistance to the aggression, regardless of whether a defense structure may have existed, and irrespective of individual acts of resistance or occasional actions by smaller armed groups.

Based on available sources and relevant literature, we compiled an overview of Bosniak victims during the initial phase of the aggression in 1992 classified according to individual local communities, with a fundamental classification into civilians and fighters.

By correlating the number and structure of Bosniak victims with the level of resistance offered to the aggression in the different categories of local communities, we obtained clear indicators that the highest total number of victims relative to the size of the Bosniak population in the observed area, as well as the highest number of civilian victims, occurred in the undefended communities, while the lowest number of total and civilian victims was recorded in the defended communities. Regarding the number of fallen fighters, the situation was, as expected,

reversed: the largest number of fighters were killed in the defended local communities, and the smallest in the undefended ones.

In a certain way, these precise indicators also reveal the meaning behind offering resistance to a militarily superior aggressor, even when it was not possible to defend or retain territory for long. They confirm that the Kunovo tale mentioned at the beginning of this text was more than just a motivational myth and that the moral of that story truly reflects an authentic historical experience and a genuine principle in the struggle for the survival of a people.